

ΜΕΡΙΚΕΣ ΙΔΕΕΣ ΤΟΥ κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΠΡΑΝΤΕΣ

Ἐάν τὸ ὄνομα τοῦ Γεωργίου Μπραντὲς εἶναι φημισμένο στὸν κόσμον ὁλόκληρο, τὸ ἔργο τοῦ μεγάλου δανοῦ συγγραφέα, εἶναι πολὺ λίγο γνωστὸ καὶ τὸ μορφωμένο κοινὸ τῆς Γαλλίας μόνον ἀπὸ γερμανικὲς παραφθορὰς μπόρεσε νὰ ἐχτιμήσῃ τὶς ἀρετὲς του. Μερικὰ ἀπὸ τὰ γραφτὰ τοῦ ξεχωριστοῦ αὐτοῦ κριτικοῦ μελετητῇ ἀναφέρονται κατ' εὐθείαν στὴ φιλολογικὴ καὶ πολιτικὴν ἱστορίαν τοῦ τόπου μας. Χρειαζέται ἄρᾳ γε τίποτα περισσότερο γιὰ νὰ κεντήσῃ τὴν περιέργειάν μας; Μὰ ὁ συγγραφέας τῶν Κυβερνώντων ρευμάτων δὲν ἀπόχτησε σὲ μᾶς τὸ κύρος τὸ μεγάλο, στὸ ὁποῖον ἡ ἀδιάκοπη παραγωγή του, ὁλόκληρο μισὸν αἰῶνα, τοῦδινε ἀδιαφιλονίκητο δικαίωμα.

Αὐτὴ ἡ ἔλλειψη εὐνοίας ἔχει τὶς ρίζες της σὲ διάφορα αἷτια. Τὸ κυριώτερον εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία ὅτι ὁ Μπραντὲς γράφει στὴ γλώσσα ἑνὸς μικροῦ τόπου, πού τῇ μιλοῦν μόλις μερικὰ ἑκατομμύρια ἀτόμων, ἑνὸς τόπου πού ἂν καὶ ἡ φιλολογία του ἀνθίσει, συνετέλεσε ὅμως πολὺ λίγο στὴ διάπλαση τῆς διανοουμένης Εὐρώπης. Πολεμιστὴς ὅσο καὶ φιλολογικὸς κριτικὸς, ὁ κ. Μπραντὲς ποτὲ του δὲν ξεχώρισε ἀπὸ τὰ δημοσιεύματά του, τὰ συχνὰ πυκνὰ φωτεινὰ καὶ βαθειά, τὴν προπαγάνδα γιὰ τὶς ἰδέες του τὶς ἀγαπημένες. Κι αὐτὸ ἴσως νᾶναι μιὰ ἄλλη αἰτία τῆς δυσπιστίας πού ἀνέκαθεν ἔπесε θῦμα της.

Τὸ ἐνδιαφέρον λοιπόν, τὸ ἀπροσδόκητο, πού δείχνουν ἐδῶ καὶ κάμποσο καιρὸ, γιὰ τὶς πράξεις καὶ τὰ κινήματα τοῦ κ. Γ. Μπραντὲς, μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ πὼς φαίνεται σάν μιὰ ὄψιμη ἐπανόρθωση. Ἄλλως τε ἀρχίζουν νὰ ἀντιλαμβάνονται ὅτι ὁ φίλος αὐτὸς τῆς Γαλλίας στάθηκε γιὰ τὸν τόπο μας κάτι σάν πρόδρομος. Κι ἀλήθεια ὑπῆρξε τέτοιος στὴν ἀπέραντη περιοχὴ τῆς συγκριτικῆς φιλολογίας, πού ἐδῶ καὶ μερικὰ χρόνια μονάχα, βεβαιώνεται τόσο γόνιμη. Πρὶν νὰποφασίσουν στὴ Γαλλίαν νὰ παρακολουθήσουν, ἀπὸ τὸν ἕνα τόπο στὸν ἄλλο, τῶν φιλολογικῶν εἰδῶν καὶ τῶν ἰδεῶν τὴν ἐξέλιξη, νὰ μελετήσουν τὶς ἀμοιβαῖες συμβολὲς κάθε ἔθνους στὴν ἀνάπτυξη τῶν φιλολογικῶν δοξασιῶν, πρὶν ἢ γερμανικὴ φιλολογία, παρατῶντας μιὰν εἰδικοποίησιν ὑπέρμετρη, προσπαθῇ νὰ ἐνώσει ρομανιστὰς καὶ γερμανιστὰς σὲ μιὰ κοινὴ ἐργασία πρὸς τὴ σύνθεση, ὁ δανὸς κριτικὸς εἶχε διαμορφώσει τὴ μέθοδόν του πού τὴν πραγματοποίησε ἀμέσως μ' ἕνα ἔργο σπουδαῖο. Στιγμιζόμενος στὶς θεωρεῖες τοῦ Ταῖν, πού τὶς ἀνάπτυξε, στάθηκε πολὺν καιρὸ ὁ καλύτερος, σχεδὸν ὁ μόνος ὁπαδὸς τοῦ Ταῖν.

Τὰ μαθήματα πού ὁ Μπραντὲς παράδοσε στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κοπεγχάγης ἐδῶ καὶ πάνω ἀπὸ σαράντα χρόνια ἀποτελέσαν τοὺς ἑξῆ τόμους τοῦ περίφημου ἔργου του, Τὰ κυβερνῶντα Ρεύματα τῆς φιλολογίας τοῦ δέκατου ἑννατου αἰῶνα. Εἶναι κυρίως ἡ Ἱστορία τοῦ Ρωμαντισμοῦ, ὅπως ἐπαναλήφθηκε συχνὰ ἀπὸ τότε, ὅπως χρησίμευσε

γιὰ θέμα στὸν κ. Pierre Lasserre ὅταν, ξεκινῶντας ἀπ' τοὺς ἀντίποδες τοῦ Μπραντές, ἔχαμε τὴν πολύχροτη καὶ παραδοξόλογη ἀντίθετη θεωρία. Οἱ γαλλικὲς ιδέες τοῦ δέκατου ὄγδου αἰῶνα περνῶντας ἀπὸ τὴ Γερμανία μὲ τὴν ἐπίδραση τῆς ἐπανάστασης, ἀπαντῶντας γόνιμο ἔδαφος στοὺς συγγραφεῖς πού, σχημάτισαν τὴν πρώτη ρομαντικὴ Σχολή, ἐπιστρέφοντας σὲ μᾶς παραφορτωμένους ἀπὸ τὸ μυστικισμό τους, μέσα στῶν Συμμάχων τῆς ἀποσκευῆς, γιὰ νὰ περάσουν ἔπειτα στὴν Ἀγγλία καὶ νὰ μᾶς γυρίσουν πίσω ἐπὶ τέλους, μὲ τὴν ὀριστικὴ τους μορφή, γύρω στὰ 1830. Στὸ δρόμο νέες πηγές, ἤρθαν νὰ τροφοδοτήσουν τὸν ποταμὸ. Παραπτόταμοι ξένοι ἀνακάτωσαν τὰ νερά τους στὴν πρωτόγονη κοίτη, σὲ βαθμὸ πού θόλωσαν τὴ διαύγεια τῆς. Μά, κάτω ἀπὸ τῆς ποικίλες ἐκδηλώσεις του, τὸ ποτάμι μένει τὸ ἴδιο καί, σάν σκύφει κανεὶς στοὺς ὄχτους του, διακρίνει ἀκόμα τὴν πρωτότυπη εἰκόνα, παραμορφωμένη, εἶν' ἀλήθεια, ἀπὸ χίλιες καινούργιες γραμμές, μὰ πού ἡ οὐσιαστικώτερή της, ὡστόσο, ἀπόμεινε. Εἴτε κάνει μορφασμούς, εἴτε χαμογελά, εἶναι πάντα, κάτω ἀπὸ διάφορες φαινόμενες παραλλαγές, τὸ ἴδιο πρόσωπο, τὸ πρόσωπο τοῦ Ρουσώ, τοῦ ἀναγεννητῆ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Ρομαντισμοῦ. Καὶ ἂν ἤθελε κανεὶς, μὲ μιὰ τολμηρὴ ἀπλοποίηση, νὰ σταματήσει ἐδῶ, γιὰ νὰ χαρακτηρίσει μὲ μιὰ λέξη τὸ σύνολο τῶν ιδεῶν πού διατύπωσε ὁ Μπραντές, μὴν τάχα δὲν πρέπει νὰ ξανατρέξουμε πάλι ὡς τὸ Ρουσώ ;

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού δημοσίεψε τὰ Κυβερνῶντα Ρεύματα, ὁ δανὸς κριτικὸς δὲ σταμάτησε οὔτε στιγμὴ στὶς ἐρευνες του. Κανένα πρόβλημα δὲν παρουσιάστηκε στὴ φιλολογία τοῦ δέκατου ἑννατου αἰῶνα πού νὰ μὴν τὸ ἀναλύσει. Καθορίζοντας τὰ συστήματα καὶ τὶς σχολές, συσχετίζοντας τὶς φιλολογικὲς ὁμάδες, χάραξε μέσα στὸν κυκλῶνα τῶν ιδεῶν πού ἀπασχόλησαν τὴ σύγχρονη ἐποχὴ, πλατειῆς λεωφόρους, ἀληθινούς διαδρόμους γιὰ ἀερισμό. Ἡ ἐργασία του πολλὰς φορὲς περιοριζότανε στὸ νὰ ἀπλοποιεῖ καὶ στὸ νὰ κατατάσσει. Μὲ τὴ ζωηρότητα τοῦ ὕφους του καὶ τὴ συντομία στὴ διατύπωση τῆς σκέψης του πρόσθεσε στῶν ἀναλύσεων τὴν πρωτοτυπία καινούργιες χάρες. Γιὰ πολὺν καιρὸ στάθηκε γιὰ τοῦ Βορριά τὶς χώρες σωστός διανοητικὸς μέντορας. Μὴ ξεχνᾶμε πὼς τοὺς ἀποκάλυψε τὸν Ταιν καὶ τὸ Ρενάν, κι ὅλη τὴ σύγχρονη γαλλικὴ φιλολογία.

Ὅταν ὁ κ. Γ. Μπραντές ἀποφάσισε νὰ γράψει γερμανικά, ἀνανέωσε, φέροντας νέες ιδέες, τὴν πέραν τοῦ Ρήνου φιλολογικὴ δημοσιογραφία. Ὁ Ἰψεν, μὲ τὸν ὁποῖον συνδεότανε μὲ στενὴ φιλία, ἔγινε, χάρις σ' αὐτόν, πρὶν γνωριστεῖ στὴ Γαλλία, συγγραφέας εὐρωπαϊκῆς σημασίας. Δὲν εἶναι δὲ καθόλου ὑπερβολὴ ἂν πεῖ κανεὶς πὼς ἀνακάλυψε τὸ Νίτσε. Ἡ μελέτη του τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου τὸν εἶχε προετοιμάσει θαυμάσια γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ «δημιουργοῦ τῶν νέων ἀξιών». Γι' αὐτὸ μὸλις κατόρθωσε νὰ λάβει γνώση τῶν ἔργων τοῦ φιλοσόφου, ἀμέσως ἐνόησε τὴ σημασία τῆς ἀνακάλυψης του. Στὸ 1887, ἐνῶ ὁ κ. Μπραντές διάβαζε τὸ Humain, trop humain, κανεὶς στὴ Γερμανία, οὔτε ἀπὸ ἐκεῖνους ἀκόμα πού ἀπὸ πολὺν καιρὸ γνώριζαν τὸ Νίτσε, δὲν ὑποψιαζότανε ὅτι ἓνα καινούργιο ἄστρο ἔμελλε νὰ φανεῖ στὸ φιλοσοφικὸ ὄριζοντα. Ὁ δανὸς κριτικὸς, τότε, ὅχι μονάχα βάλθηκε δραστήρια νὰ κάμει γνωστὸ τὸ ἔργο τοῦ

Νίτσε, μὰ καὶ διατήρησε μὲ τὸν ἐρημίτη τῆς Sils-Maria ἀλληλογραφία πού, κατὰ τὴν μαρτυρία τῆς ἀδελφῆς τοῦ φιλοσόφου, στάθηκε τὸ μόνον λαμπερὸ σημάδι μέσα στὴν τρομερὴ διανοητικὴ ἀπομόνωση, ὅπου ἔζησε ὁ Νίτσε τὸν τελευταῖο χρόνον τῆς φωτεινῆς πνευματικῆς του ὑπαρξῆς.

Ὅλα αὐτὰ τὰ προτερήματα εἶναι ἀρκετὰ γιὰ νὰ ἔχει ὁ Μπραντὲς τοῦλάχιστο λίγα δικαιώματα στὴν εὐγνωμοσύνη μας. Ἄς μὴ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὰ παρασκήνια τοῦ ἔργου του καὶ ἂς ἀφήσουμε στοὺς συστηματικούς ἀρνητές του τὴ φροντίδα νὰ μαζεῦσουν τὶς ψυχὲς ποὺ ἔπεσαν κάτω ἀπὸ τὸ τραπέζι του γιὰ νὰ τὶς μεταχειριστοῦν γιὰ ἐπιχειρήματα ἐναντίον ἑνὸς ἀνθρώπου ποὺ ἡ διανοητικὴ του χρηστοθήθεια μένει ἡ κυρίαρχη ἀρετὴ.

Ὅλη ἡ ζωὴ τοῦ Μπραντὲς πέρασε σὲ ἀγῶνες. Γεννήθηκε στὴν Κοπεγχάγη στὶς 4 τοῦ Φλεβάρη τὸ 1812. Μόλις τέλειωσε τὸ Πανεπιστήμιο ἄρχισε τολμηρὰ νὰ χτυπᾷ τὶς προλήψεις, τὶς θρησκευτικὰς καὶ τὶς κοινωνικὰς. Ἀφοῦ ἔλαβε πρῶτα-πρῶτα καλὴ ἀνατροφή σπούδασε ὕστερα τὰ νομικά, γιὰ νὰ νταποκριθεῖ στὴ θέληση τῆς οἰκογένειας του, μὰ πολὺ γρήγορα στράφηκε πρὸς τὴ φιλοσοφία καὶ τὴν αἰσθητικὴ. Ὁ δάσκαλος του, ὁ καθηγητὴς Brochner, ξύπνησε μέσα του τὴν ἀγάπην γιὰ τὸν κλασσικισμό, ἐνῶ ταυτόχρονα ὑποδαύλιζε τὸ μῖσος τοῦ νέου γιὰ τὸν ἐπίσημον χριστιανισμό. Ἡ μελέτη τοῦ Σπινόζα, τοῦ Hegel, τοῦ Feuerbach καὶ τοῦ Strauss συμπλήρωσε τὴ χειραφέτησίν του καὶ μόλις ἄρχισε νὰ βρῖσκει στεῖρα τὴν παλιὰ αἰσθητικὴ τῶν μεγάλων γερμανῶν αἰσθητικῶν, ποὺ χάνεται σὲ θεωρητικὰς ἀναλύσεις καὶ διακρίσεις, ἡ τύχη τὸν ἔρριξε στὰ ἴχνη τοῦ Tañ καὶ τοῦ Sainte-Beuve. Ὁ συσπουδαστής του, ὁ δανὸς τεχνοκρίτης Julius Lange, προσχωρῶντας μαζί του στὴ νέα αἰσθητικὴ, καθοδήγησε τὸ πνεῦμα του πρὸς τὴ λατρεία τοῦ ωραίου. Ὡστόσο ἀπὸ τὴν ἡλικία τῶν 16 ἐτῶν, ἡ αἰσθηματικὴ εἰρωνεία τοῦ Ἑρρίκου Χάινε ἄρχισε νὰ ἐπιδρᾷ καταστρεπτικὰ τὴ νεανικὴ ἀντίληψή του.

Πρὶν νὰ περάσει τὴν ἐναίσιμη διατριβὴν του, ποὺ εἶναι ἀφιερωμένη στὴ Γαλλικὴ αἰσθητικὴ, καὶ ξέχωρα στὸν Tañ, εἶχε δημοσιεύει Αἰσθητικὰς Μελέτας (1868), Κριτικὰς καὶ Προσωπαγραφίας (1870), βιβλία ποὺ εἶναι πλημμυρισμένα ἀπὸ τὶς ιδέες ποὺ ἔμελλε περὶ ὕστερα νὰ γίνῃ ὁ ἀπόστολός των. Τὸ ἔτος 1870 τὸ ἀφιέρωσε σὲ ταξείδια στὸ ἐξωτερικόν. Στὸ Παρίσι, στὸ Λονδίνο, στὴ Ρώμη, ὁ κ. Γ. Μπραντὲς γίνεται εὐμενέστατα δεχτὸς ἀπ' τοὺς συγγραφεῖς ποὺ ὡς τὰ τότε θαύμαζε ἀπὸ μακριά. Παραβάλλοντάς τὰ ἥθη καὶ τὴ φιλολογία τῶν τόπων ποὺ περνοῦ, καθορίζει τὶς ιδέες του καὶ μόλις γύρισε στὴν Πατρίδα του, ὁ δρόμος του φαίνεται ὁλότελα χαλαγμένος. Ἐκθέτοντας τὶς ιδέες τῶν πρώτων πενήντα χρόνων τοῦ δέκατου ἑννατου αἰῶνα γιὰ τὴ φιλολογία, τὴν αἰσθητικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν, ἔλαβε ἀφορμὴ νὰ χτυπήσῃ τὸ πνεῦμα τὸ ὀπισθοδρομικὸ τῶν συμπατριωτῶν του.

Ἡ Δανία στὰ 1870, ἦταν ἀκόμα χωμένη σὲ πολὺ στενόμυαλη θεοσέβεια. Πολιτικῶς ἀκρωτηριασμένη ἀπ' τὸν καιρὸ τῆς ἥττας τῆς τοῦ 1864, ἔχοντας κόψει κάθε δεσμὸ διανοητικὸ μὲ τὴ Γερμανία, ποὺ ὡς τότε τῆς ἦταν, ἐξ αἰτίας τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς, ὑπόδουλη, ζητοῦσε νάβρῃ παρηγοριά γιὰ τὰ δυστυχήματά της σὲ μιὰν αὐστηρὴ πουριτάνικη πίστη.

Τὰ γεγονότα τοῦ 1848, πού, μέ τόν ἀντίχτυπό τους, κόντεψαν νά κλονίσουν τὸ θρόνο τῆς Πρωσσίας, ἄφησαν ἀσυγκίνητο τὸ μικροσκοπικὸ αὐτὸ κράτος. Στὴ Δανία, ἀγνοοῦσαν τὸ ζήνημα τῶν ἰδεῶν πού ἐσπρωχνε τοὺς ἀνθρώπους στὴν ἀπολύτρωση ἀπὸ κάθε κηδεμονία, καὶ καλλιεργώντας τὰ καλὰ γράμματα τρεφόντανε ἀπὸ κάποιο ξεθωριασμένο ρομαντισμό, ἀπομεινάρια μιᾶς φόρμας πού στὴ Γερμανία ψυχορραγοῦσε.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Μπραντὲς ἔγινε σκάνδαλο στὴν Κοπεγχάγη. Ἄν οἱ σπουδαστὲς ἔτρεχαν, πλῆθος, γιὰ νά χειροκροτήσουν τὶς ἰδέες πού μέ τόσο θάρρος ὑποστήριξε ὁ νέος σοφός, οἱ καθηγητὲς, οἱ ἄνθρωποι τοῦ τόπου, οἱ ἀστοί, ὅλοι οἱ ὀπισθοδρομικοὶ εἶχαν πειραχτεῖ. Τὸ πανεπιστήμιο ἔκλεισε τὶς πόρτες του στὸ νέο πνεῦμα καὶ ὁ Μπραντὲς δὲν κατόρθωσε νά ἐπιτύχει τὴν ἔδρα, στὴν ὁποία τὸ ταλέντο του τοῦδινε τὸ δικαίωμα νά λογαριάζεται. Εἶχεν ἀναγκαστεῖ νά μεταφέρει ἔξω ἀπὸ τὴν ἐπίσημη περιοχὴ τὸ μᾶθημα τῆς φιλολογίας, πού ἡ φήμη του μεγάλωνε χρόνον μέ χρόνο.

Μά ἡ ὀρμὴ του γιὰ τὴν ἐργασία δὲν παραμποδίστηκε ἀπὸ τὴν πρώτην αὐτὴν ἀποτυχία. Ὑστερα ἀπὸ τὰ Κυβεργνώντα Ρεύματα (1872) δημοσίεψε διαδοχικὰ μονογραφίες ἀφιερωμένες στὸν Ferdinand Lassalle (1877), Soeren Kierkegaard (1877), στοὺς Δανοὺς Ποιητὲς (1877) στὸν Esajas Tegner (1878), στὸν Benjamin Disraeli (1878). Ὡστόσο ἀντὶ νά ἐπιβληθεῖ στὸ κοινό, φαινότανε, τὸ ἐναντίο, πὼς ἔχανε μέρα μέ τὴ μέρα ἔδαφος. Τὸ ταλέντο του μάλιστα ἐβλαπτε στὸ ἔργο πού καταπιανότανε γιὰτὶ ὑπερασπίζοντας τὶς θέσεις πού ὑποστήριξε ἀνέπτυσε τόσο παραδοξολογικὸ πνεῦμα, πού γινότανε ὑποπτος καὶ σ' αὐτοὺς ἀκόμα τοὺς Ριζοσπάστες-δημοκρατικούς πού ἄρχισαν νά πιάνουν ρίζες στὸν τόπο.

Τότε ἀκριβῶς πῆρε τὴν ἀπόφαση νά ἐκπατρίστεῖ. Στὴν ἀρχὴ-ἀρχὴ ἐγκαταστάθηκε στὸ Βερολῖνο καὶ ἄρχισε νά συνεργάζεται ταχτικὰ στὸ Berliner Tageblatt. Μὲ ἀδάμαστη ἐνέργεια ἐπέβαλε στὸν ἑαυτό του νά γράφει ξένη γλῶσσα κάμπτοντας τὸ πνεῦμα του σὲ μιὰ σύνταξη πού δὲν τὴν ἀγαποῦσε καθόλου. Ἕνας τόμος δοκιμίων, Σύγχρονα Πνεύματα, εἶναι ὁ καρπὸς τῆς ἐξορίας αὐτῆς πού βάσταξε κάμποσα χρόνια. Ὁ τόμος αὐτὸς περιέχει μελέτες γιὰ τὸν Paul Heyse, Max Klinger, Flaubert, γιὰ τοὺς Goncourt, Renan, Tourgueniew, Stuart Mill, Andersen, Tegner, Bjoernson καὶ τὸν Ἴψεν. Γιὰ πολλὰ ἀπὸ τὶς προσωπικότητες αὐτὲς οἱ γείτονές μας δὲν εἶχαν κάνει ἀκόμα μεγάλο λόγο. Ἦταν γραφτὸ ἕνας Δανὸς νά φωτίσει τοὺς γερμανοὺς γιὰ συγγραφεῖς πού μπορούσαν νά γνωρίσουν οἱ ἴδιοι κατ' εὐθείαν. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἔργου ἦταν μεγάλη. «Τότε γράφει ὁ κ. Basch, στὸ τέλος τοῦ 1882, στὴν Κοπεγχάγη ντροπιάστηκαν γιὰτὶ ἄφηναν νά τοὺς ξεφύγει ἕνα τέτοιο μυαλὸ καὶ τοῦ παραχώρησαν ἕνα χρονιάτικο ἐπίδομα, μέ τὴν ὑποχρέωση νά κάνει δημόσιες διαλέξεις γιὰ τὴν παγκόσμια φιλολογία, ἐπίδομα πού ἀρνήθηκε ἄλλως τε νά τὸ πάρει ἀπὸ τὴν ἡμέρα πού μπόρεσε νά ζεῖ ἀπὸ τὴν πέννα του, χάρις στὸ ῥονομά του πού γινότανε κάθε τόσο καὶ πειὸ ξακουστό.»

Δέκα χρόνια ἀργότερα, ὁ κ. Μπραντὲς συμπλήρωνε τὴ σειρὰ τῶν κριτικῶν του σημειωμάτων μέ τὴν ἐκδοσὴ μιᾶς συλλογῆς μέ τὸν τίτλο «Οἱ Ἄνθρωποι καὶ τὰ Ἔργα», πού φάνηκε δανικὰ μαζὶ καὶ γερμανικὰ καὶ πού συγκέντρωνε ἄρθρα ἀφιερωμένα στοὺς Holberg, Oefenschlaeger, Nietzsche, Zola, Maupassant, Pouchkine, Lermontow, Dostoïevski,

Tolstoï, Kielland, Jacobsen, Strindberg, Sudermann καὶ Hauptmann. Στὸ μεταξὺ κάμνοντας διαλέξεις εἶχε γυρίσει τὴν Πολωνία καὶ τὴ Ρωσσία, ἀπ' ὅπου ἀποκόμισε τόμους ὁλόκληρους ἐντυπώσεις. Τέλος ὁ Σαϊκ-σπῆρς του, πού τὸ θεωρεῖ σάν τὴν περὶ πρωτότυπη ἐργασία του, σημειώνει ἕνα νέο σταθμὸ στὴν ἀδιάκοπη σειρά τῆς παραγωγῆς τοῦ γόνιμου αὐτοῦ συγγραφέα. Σὲ κάθε περίπτωση, ἔργο σημαντικώτατο, ὅπου γιὰ πρώτη φορὰ ἐγίνε προσπάθεια ἐκεῖ μέσα γιὰ ψυχολογικὴ ἀνάλυση ὅλων τῶν ἔργων τοῦ μεγάλου Ἀγγλοῦ Δραματουργοῦ.

Ἔτσι ὁ κ. Μπραντές, πού ἀνοιξε τὴν περιοχὴ τῆς Εὐρωπαϊκῆς κριτικῆς πλουτίζοντας τὴν ψυχολογία καὶ τὴν ἱστορία μὲ πολλὰ νέα στοιχεῖα, μποροῦσε θαυμάσια ἀπὸ τὴν μιὰ μέρα στὴν ἄλλη νὰ πάρει τὴ θέση πού ἐδῶ καὶ πενήντα χρόνια κρατοῦσε ἡ δραστηριότητα τοῦ Sainte Beuve. Μὰ ὅλος ὁ σχηματισμὸς του ὁ διανοητικός, πού τὸν ἀναγκάζει νὰ ἐπιμένει σὲ ἕνα ρόλο πού σήμερα περὶ δὲν ἔχει πέραση καὶ ἡ καταγωγὴ του ἀκόμα, τὸν ἡμποδίσαν πάντοτε νὰ ὑψωθεῖ πάνω ἀπὸ τὰ κόμματα καὶ νὰ γίνεῖ στ' ἀληθινὰ ὁ διαιτητὴς τῶν διανοητικῶν προβλημάτων τούτου τοῦ καιροῦ.

Ἐκ κράσεως, μπορεῖ κανεὶς νὰ εἶναι, Ἰνδός, Ἕλληνας, κάποτε Ἰσραηλίτης, γράφει ὁ κ. Emile Faguet πάνω στὸ Michelet, μὰ αὐτὸ δὲν ἐμποδίζει νὰ ἔχει κανεὶς τὴν πατρίδα του μέσα στὸ διάστημα καὶ στὸ χρόνο καὶ νὰ κατοικᾷ σὲ κάποιο μέρος». Ὁ κ. Μπραντές, γιατί ἔτσι τὸ θέλησε ἡ μοῖρα, γεννήθηκε στὴ Κοπεγχάγη. Πολίτης ἐνὸς μικροῦ τόπου καὶ μάλιστα ἐνὸς τόπου νικημένου, πού ὅταν αὐτὸς μόλις ἀνδρωνότανε αἰμορραγοῦσε ἀκόμα ἀπ' τὶς πληγές του τὶς φρέσκες, μποροῦσε νὰ μὴ ξετρελλαθεῖ μὲ τὶς ἀνθρωπιστικὰς ἰδέες; Μποροῦσε νὰ περάσει τὴν εἰρηνικὴ ζωὴ τοῦ ντυλεττάντε διανοητῆ, μὰ οἱ «καινούργιες ἰδέες» πού εἶχε λίγο καιρὸ ἀνακαλύψει τὸν αἰχμαλωτίζαν τόσο πολὺ πού τοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰποφασίσει νὰ μείνει «καθηγητὴς τῆς αἰσθητικῆς» μονάχα. Ὁ Stuart Mill καὶ ὁ Ταῖν, κι ἄλλοι ἀκόμα, ὁ Darwin, ὁ Max Müller, σήμαιναν γι' αὐτὸν τὴ χειραφέτηση, τὴν ἀλύπητη κριτικὴ τῶν παλιῶν παραδόσεων, ἀπ' τὶς ὁποῖες, ἕως τότε, εἶχε ζήσει ἡ ἀνθρωπότητα. Νεοφώτιστος, ἐπιθυμοῦσε νὰ ἐκπληρώσει ὅλους τοὺς τύπους τῆς θρησκείας στὴν ὁποίαν εἶχεν ἀφιερωθεῖ.

Ὁ τρόπος πού μᾶς διηγᾶται τὶς συνομιλίες πού εἶχε μὲ τὸ Ρενάν στὸ 1870, ἀποδείχνει πόσο στέρεες ἦσαν οἱ φιλελεύθερες πεποιθήσεις του. Διαβάστε τὴν ὁμιλίαν τὴν ἀφιερωμένην στὴν ὑποχρεωτικὴ ἐκπαίδευση πού εἶχε ξετρελλάνει τὰ πνεύματα λίγες βδομάδες πρὶν κηρυχθεῖ ὁ πόλεμος. Ἡ ἀδιαφορία καὶ ἡ ἀντίθεση τοῦ Ρενάν ἐξοργίζει τὸ νέον Μπραντές καὶ γεννᾷ τὴν ἀγανάκτηση του. Εὐρίσκει παράξενες τὶς δηλώσεις τοῦ συγγραφέα τοῦ Βίου τοῦ Ἰησοῦ «πού ἐπίστευε πὼς ἡ ὑποχρεωτικὴ ἐκπαίδευση ἦταν μιὰ μορφὴ τῆς τυραννίας». Τὸ «πνεῦμα του τὸ νεανικὸ καὶ τὸ κάπως τραχὺ» ἐπαναστατεῖ ἐναντίον μιᾶς ἀποψῆς τόσο πολὺ ἐνάντιας πρὸς τὴ δική του ἀντίληψη γιὰ τὴν πρόοδο. Κι ὅταν εἶδε τὸ Ρενάν νὰ γυρίζει πίσω βιαστικά ἀπ' τὴν ἐκστρατεία πού εἶχεν ἐπιχειρήσει μαζὶ μὲ τὸν πρίγκηπα Ναπολέοντα, συντριμμένο ἀπὸ τὴν ἐντύπωση πού τοῦξαναν οἱ πρῶτες ἡττες, ὁ νοῦς του πετᾷ πρὸς τὴ συνομιλίαν ἐκείνην τοῦ Ἰουνίου . . . καί, ἀποφθεγματικά, θυμίζει στὸς σκανδιναvoὺς συμπατριῶτες του

πώς ο γερμανός δάσκαλος κέρδισε τις νίκες του 1870 κι όχι άλλος. Σήμερα κανείς δεν άγνοει πώς, αν νικήθηκε ή Γαλλία, αν και είχε έξοχους στρατιώτες της φωτιάς, απ' τους οποίους μερικοί ίσως και να μην ήξεραν γράμματα, πράμα που δεν τους έμποδίζε όμως να πολεμήσουν σαν ήρωες, ο λόγος είναι γιατί οι στρατηγοί της δεν ήξεραν να διοικούν και γιατί ακόμα της έλειψε το υλικό πολέμου. Μά η μόρφωση ή δωρεάν, ή λαϊκή και ή υποχρεωτική, που κανείς δεν μπορεί να ρηνηθεί τη χρησιμότητά τους, αποτελούσε μέρος από το πρόγραμμα των προγόνων μας. Ένας λόγος λοιπόν να μη ανακατωθεί το ζήτημα τούτο εκεί όπου δεν είχε τη θέση του.

Τόσο είναι αλήθεια πώς και τα πειδι φιλελεύθερα πνεύματα πλανιούνται με τον πειδι παράξενο τρόπο σαν πρόκειται να υποστηριξουν τις αρχές τους.

«Όλοι μας έχουμε στους ώμους μας τα σημάδια της σημαίας που πρωτοσηκώσαμε». 'Ο κ. Μπραντές συμφωνά μ' αυτά κάμνοντας στον έπιλογο του βιβλίου του Ρομαντική Σχολή στη Γαλλία τον απολογισμό των ιδεών που συγκλόνισαν τον τόπο μας, το πρώτο ήμισυ του 19ου αιώνα. 'Η σημαία του κ. Μπραντές είναι της ελεύθερης σκέψης. Την υπηρέτησε πιστά πενήντα χρόνια, και επειδή δεν μπορούσε να τη στηλώσει στη μικρή Δανία, την πήρε και την έφερε έξω κάμνοντας προπαγάνδα για τις καινούργιες ιδέες σ' όλα τα μέρη του κόσμου. 'Η συμπάθεια του για τη δυστυχημένη Πολωνία, για τους Ρώσους επαναστάτες, ή ξεχωριστή συμπάθεια που του εμπνέουν προσωπικότητες σαν τον Armand Carrel και τον Ferdinand Lassalle, που στάθηκε και βιογράφος τους, εξηγούνται από την πίστη που ο δανός κριτικός διατήρησε για τις αρχές που θέρμαιναν τη νιότη του.

Είναι δυστύχημα να γεννηθεί κανείς μεγάλος άνθρωπος σε μικρό τόπο. Τό σπíti είναι πάρα πολύ μικρό για να μπορεί κανείς να αναπνέει μέσα στους τέσσερις τοίχους του. Μη έχοντας τίποτα να διατηρήσει από ότι υπάρχει, μη διαβλέποντας μάλιστα το δυνατόν να χτίσει πάνω σε «γερά θεμέλια» ένα καινούργιο οικοδόμημα, βρίσκει κανείς εύκολη ένασχόληση στο γκρέμισμα. Μά σαν έχει για πατρίδα τη Δανία, φαίνεται ακόμα πειδι δύσκολη ή προσπάθεια να βρει κανείς διαμονή για το ανάστημά του. 'Η Δανία είναι ο κατ' έξοχήν τόπος των διανοητικών αντιπαθειών. «Στη Δανία καμιά πλάτη δεν έμεινε που να μη μάτωσε από τα δυνατά χτυπήματα ενός φίλου», έγραψε ο Hermann Bang που, κι αυτός, στάθηκε ένας κοσμογυριστής δίχως σπιτικό. Και είνε γνωστά τα λόγια τούτα κάποιου δανού τραγουδιστή που δοξάστηκε στην 'Αμερική: «Σαν μείνω όχτώ μέρες στον τόπο μου ή φωνή μου σκουριάζει...» 'Ωστόσο όλοι αυτοί οι πολίτες του κόσμου από νοσταλγία για την πατρίδα σέρνονται προς τον τόπο τους, κοσμοπολίτες άρρωστοι που δεν μπορούν να κάμουν αν από καιρό σε καιρό δεν κατασταλάζουν στη γη την πατρική. 'Αποφεύγουν τον τόπο τους και τις ιδέες του τόπου τους, μά μένουν πιστοί στο χῶμα της Νιότης τους. Δεν υπάρχει κανένα παράδειγμα δανού που ναίρισε την εθνικότητα του και που να εγκατάλειψε τη γλώσσα του.

Κοσμοπολίτης, γιατί οι πνευματικές και κοινωνικές συνθήκες του τόπου του τον έσπρωχναν στον κοσμοπολιτισμό, ο κ. Μπραντές στάθηκε ο πρωταθλητής των «νέων ιδεών». Πρὸ ολίγου τον ώνόμασα «άπόστολο». Τίποτα άλλο δεν ήτο δυνατόν να τον δυσαρεστήσει περισσότερο. Όταν κατέβηκε

τοῦ Νίτσε νὰ χαιρετήσῃ στὸ πρόσωπο τοῦ «τὸν ἀπόστολο τῆς ἀνάπτυξης» ἀπάντησε πειραγμένος : «Ἀνέκαθεν εἶχα σιγαθεῖ κάθε δράση ἀποστολική γιατί ὅλοι οἱ ἀπόστολοι πού συνάντησα ἦσαν ἠθικιστές» (ἐπιστολή 17 τοῦ Δεκεμβρίου 1877). Ὡστόσο φαίνεται πὼς ὁ Νίτσε εἶχε δίκιο. Ὁ Μπραντὲς τὰ τελευταῖα τοῦτα χρόνια ἐπέδρασε σὰν λαϊκὸς ἀπεσταλμένος. Προσπάθησε νὰ διαδόσῃ ἰδέες ἀπολυτρωτικὰς σὲ χῶρες ἀπομακρυσμένες ἀπὸ τὰ μεγάλα πνευματικὰ κέντρα, πού γιατί εἶχαν πολιτισμὸ διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ δικό μας ἦταν ἴσως μοιραῖο νὰ πάρουν μιὰ ἐξέλιξη ἀπροσάρμοστη στὶς «μεγάλες ἀρχές» πού ζητοῦσε νὰ διαδόσῃ. Διαβάζοντας τοὺς στοχασμοὺς του γιὰ τὴ στάση τοῦ Ρενὰν ὕστερα ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ γιὰ τὸ ἱστορικὸ ἔργο τοῦ Ταῖν βλέπεις πὼς γιὰ τὴ Γαλλία εἶχε σχηματίσῃ τὴ γνώμη πὼς εἶχεν ἐλαττωθεῖ πολιτικῶς καὶ πὼς ἀχτινοβολοῦσε ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς μόνο μὲ τὴ μεγάλη ἀνάπτυξί της. Στὰ 1872 κιόλας ἐπιθυμοῦσε νὰ ξαναῦρῃ «μιὰ Γαλλία πού οἱ συμπάθειες τῆς ἀπλωνόντανε στὸν κόσμον ὅλο». Γι' αὐτὸν ἡ Γαλλία ἦταν πάντα ἡ κλασσικὴ γῆ τῶν ἐπαναστάσεων, ὁ τόπος τῶν πολυδάπανων πειραμάτων, πού θυσιάζει τὴν ὑπαρξὴ του τὴν ἐθνικὴ γιὰ νὰ σπρώξῃ τοὺς ἄλλους λαοὺς στὸν πολιτισμὸ. Τί κι ἂν καταστραφῶν οἱ μεγάλοι πολιτικοὶ ὀργανισμοί, φτάνει μονάχα οἱ «καινούργιες ἰδέες» νὰ καταχτήσουν τελειωτικὰ τὸν κόσμον ! Λόγια πού λέγονται εὐκόλα ἀπὸ ἕνα... Δανό !

Ὡστόσο, ὁ διεθνιστὴς αὐτὸς συγγραφέας, πού πολλὰς φορὰς προβάλλει γιὰ ἐπαναστάτης δημοκράτης, ἀποκαλύπτεται, σὰν τὸν ἐξετάσει κανεὶς ἀπὸ πολὺ κοντά, ἀριστοκράτης καὶ σχεδὸν καισαρικός. «Υπάρχουν κάποια γιοφύρια πού φέρνουν ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ μου σύμπαν στὸ δικό σου, — γράφει στὸ Νίτσε, (11 τοῦ Γεννάρη 1883) — ἐννοῶ τὸν καισαρισμὸ, τὸ μῖσος γιὰ τοὺς σχολαστικοὺς καὶ τὴν κατανόηση τοῦ Beyle.» Ἀκόμα καὶ τὴν ἔκφραση «ριζοσπατικὸς ἀριστοκρατισμὸς» μὲ τὴν ὁποία ζητᾷ νὰ συγκεφαλαιώσῃ τὸ ἔργο τοῦ γερμανοῦ φιλοσόφου, δὲ δειλιάζει νὰ ἐφαρμόσῃ στὸν ἑαυτὸ του.

Υπάρχουν δυὸ κατηγορίες ἐπαναστατημένες ψυχές, γράφει ὁ Μπραντὲς στὴ μελέτῃ του γιὰ τὸ Νίτσε, ἐκεῖνες πού ἀπὸ ἐνστικτο τὶς τραβᾷ ὁ Βροῦτος, καὶ κείνες πού πάλι ἀπὸ ἐνστικτο τὶς τραβᾷ ὁ Καῖσαρ. Ὁ Καῖσαρ εἶναι τὸ μεγάλο σύμβολο. Ὁ Φρειδερίκος ὁ Β' καὶ ὁ Ναπολεὼν ἔχουν, ὁ καθένας τους, λίγες ἀπὸ τὶς ἀρετὲς του. Ἡ ἐπαναστατικὴ ποίηση τοῦ 1810 ἕως τὸ 1850 εἶναι γεμάτη ἀπὸ πανηγυρικοὺς γιὰ τὸ Βροῦτο. Μὰ κανένας ποιητὴς δὲν ὕμνησε τὸν Καῖσαρα : καὶ αὐτὸς ἀκόμα ὁ Σαϊκσπέρρος, πού ἦταν τόσο λίγο καλόγνωμος γιὰ τὴ δημοκρατία, δὲν μπόρεσε νὰ νοιώσῃ τὸ μεγαλεῖον του καὶ μὴς ἔδωσε μιὰν ὥχρη γελιογραφία τοῦ Καίσαρος ὑμνῶντας εἰς βάρος του τὸν Βροῦτο, σύμφωνα μὲ τοῦ Πλούταρχου τὴ συνταγὴ. Ὁ Σαϊκσπέρρος δὲν κατάλαβε πὼς στὸν τάπητα τῆς ζωῆς ὁ Καῖσαρ ἦταν ἐπαθλο πολὺ διαφορετικὰ πολύτιμο ἀπὸ τὸν ἀθλιο δολοφόνου του. Ὁ Καῖσαρ κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἀφροδίτῃ. Ἡ ἐμφάνισή του ἦτο γεμάτη ἀπὸ ὁμορφιά. Τὴν ψυχὴ του τὴν ξεχώριζε ἡ ἀλλότνητα ἐκεῖνη πού ἀνήκει μονάχα στοὺς πεῖο μεγάλους ἢ ὀντότητά του ἦταν ὅλο καὶ εὐγένεια. Ὁ ἄνθρωπος αὐτός, πού τὸ ὄνομα του ἀκόμα καὶ σήμερα φανερώνει τὴν ὑψηλὴν δυνάμη, ἤξερε καὶ γνώριζε ὅσα ἕνας πρίγκηπας καὶ ἕνας ἀρχηγὸς τοῦ ἀνώτατου βαθμοῦ ἔπρεπε νὰ ξέρει καὶ νὰ γνωρίζει : μόνον μερικοὶ σπά-

νιοι άνθρωποι τῆς ἰταλικῆς ἀναγέννησης κατόρθωσαν νάνεβουν στὸ ὕψος τῆς μεγαλοφυΐας του. Ἡ ζωὴ του ἦταν ἡ ἐγγύηση γιὰ τὶς προόδους ποὺ ἔγιναν στὴν ἐποχὴ του. Τοῦ Βρούτου ἡ ψυχὴ ἦταν ζυμωμένη μὲ δογματισμό, καὶ τὸ κυριώτερο χαρακτηριστικὸ του ἦταν ἡ περιορισμένη ἀντίληψη ποὺ ζητᾷ νὰ ξυπνήσει τὰ περασμένα καὶ ποὺ βλέπει, σ' ἓνα ἀβέβαιο πρᾶμα σὰν τὸ ὄνομα, τὸ προμήνυμα μιᾶς τάσης...

Ἀξίζει νὰ διαβαστεῖ ὅλη αὐτὴ ἡ περιζοπὴ ὅπου ὁ Μπραντές, κάπως ἀπροσδόκητα, κάνει τὴν ἀπολογία τοῦ τύραννου. «Βρίσκω τὸν Καίσαρα τοῦ Σαικσπέρου ἐλεεινόν» ἔγραφε μιὰ φορὰ στὸ Νίτσε (3 τοῦ Ἀπριλίου 1888), ἀκριβῶς τὴ στιγμὴ ποὺ ἐτοιμαζότανε νὰ παρουσιάσει στὸ κοινὸ τῆς Κοπεγχάγης αὐτοῦ τοῦ φιλοσόφου τὸ ἔργον. Καὶ ξαναγυρίζει στὴν ἀγαπημένη του ιδέα τελειώνοντας τὴ μελέτη ποὺ ἀφιέρωσε στὸν Ἐρρίκο Χάινε :

Βέβαια, ὁ καλὸς ἐκεῖνος κλειδαρὺς ποὺ ἔγινε βασιλεὺς ἦτανε μὲ τὸ μέρος τῆς Ἐπανάστασης ἐναντίον τοῦ Λουδοβίκου XVI. Μὰ κι αὐτὸς ὁ ἡλίθιος τοκογλύφος ποὺ ὁ μόνος του τίτλος γιὰ τὴ δόξα εἶνε πὼς ἔχωσε τὸ μαχαίρι του στὸ στήθος τῶν μεγάλων ἀνθρώπων, εἶνε, στὸν ἴδιο βαθμὸ, μὲ τὸ μέρος τοῦ Καίσαρος κατὰ τοῦ Βρούτου.

Ἄλλως τε δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ βλέπουμε ἀνθρώπους ποτισμένους μὲ ιδέες ἐπαναστατικὰς νὰ σπάζουνται τὶς ἀρχὲς τῆς τάξης ποὺ ὁ θεσμὸς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ πολιτεύματος φαίνεται ἡ φυσικὴ συνέπεια. Μὰ στὸν Μπραντές ἐκεῖνο ποὺ τοῦ ὑπαγορεύει τὸ σεβασμὸ πρὸς τὸν Καίσαρα εἶναι ἡ Λατρεία τοῦ Ἡρώα κατὰ τὴ θεωρίαν τοῦ Carlyle. Κατὰ τὴν ιδέα του ἡ προσπάθεια τῶν ὁμάδων δὲν εἶναι ἀρκετὴ γιὰ νὰ προοδέψει ἡ ἀνθρωπότητα. Χωρὶς τοὺς ἀνώτερους ἀνθρώπους ὁ κόσμος θὰ ἔμεινε παγωμένος στὴν ἀκίνησίαν του.

Ἀπὸ τὸν ὄχλο ποτὲ δὲ βλάστησε, μιὰ ιδέα, ἓνας τύπος τέχνης, μιὰ σκέψη μεταρρυθμιστικὴ, γράφει ὁ Μπραντές, παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὸν Ταῖν. Ἡ ιδέα καὶ ἡ εἰκόνα γεννιῶνται στὸ ἄτομο ποὺ βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸ πλῆθος, καὶ ποὺ τὸ τραβᾷ πρὸς τὸν ἑαυτό του. Τὸ ἄτομο αὐτὸ συναντᾷ πνεύματα ποὺ συγγενεῦσιν μαζί του, καὶ μὲ τὸν τρόπον αὐτὸ σχηματίζονται οἱ ὄμιλοι, σχηματίζονται οἱ σχολές. Στὴν ἀρχὴ τὰ καλλιτεχνικὰ καὶ φιλολογικὰ ἔργα δὲν ἐκδηλώνουν τίποτα ἄλλο ἔξω ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴ ἐκείνων ποὺ τὰ ἐπλασαν, καὶ πολὺ ἀργότερα τὴ ζωὴ καὶ ἐκείνων ποὺ τὰ ἔργα αὐτὰ συγκίνησαν. Μὰ ἡ πρώτη ὀρμὴ πηγάζει πάντα ἀπὸ μιὰ μεγάλη προσωπικότητα.

Οἱ μεγάλες προσωπικότητες ! Ὁ Δανὸς κριτικὸς ἀφοῦ ἔλαβε ἀφορμὴ νὰ τὶς μελετήσῃ σὲ πολλὰς περιστάσεις, θεώρησε χρέος του νὰ τὶς ὑμνήσῃ, ξεχωριστά, στὴν πολὺχροτὴ διάλεξιν ποὺ ἔκαμε στοὺς Ρώσους κριτικούς, στὸ Παρίσι στὸ 1902. Ἀνέκαθε τὸ ρωσικὸ κοινὸ εἶχε σταθεῖ τὸ πειὸ προσεκτικὸ ἀκροατήριον του : «Πάντοτε ἀγάπησα τὴ νεολαίαν τῆς Ρωσίας, δηλαδὴ τὸ κάθε τι ποὺ εἶναι νέον στὴ Ρωσία. Δὲν ὑπάρχει ἄλλη καλύτερη νεολαία στὴν οἰκουμένη. Σὲ κανένα ἄλλο μέρος δὲν ἀγαποῦν μὲ τόση θέρμη τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸν κόσμον τῶν ἐλεύθερων ιδεῶν». Μὰ, πρᾶμα κάπως παράδοξον, ὁ κ. Μπραντές διάλεγε ἴσια-ἴσια, τὸ ἐτερόκλητον αὐτὸ περιβάλ-

λον, με τις επαναστατικές και κάπως ακαθόριστες ιδέες, για να υμνολογήσει το Μεγάλον Άνθρωπο. (')

Έδω και σαράντα χρόνια, στίς πρώτες του *Considérations inactuelles*, ο Νίτσε προσπάθησε να καθορίσει το ρόλο της μεγαλοφυΐας στην ανθρωπότητα : «Ή ιστορία έχει το χρέος να ... συντελεί πάντα στη δημιουργία των μεγάλων ανδρών...» «Ή ανθρωπότητα πρέπει αδιάκοπα να δουλεύει για να γεννᾷ μεγάλους άνδρες κι αυτό μονάχα κι όχι κανένα άλλο, εἶνε το καθήκον της...» «Μόνον εκείνος που ολόψυχα αφοσιώνεται σ' έναν, όποιος και να εἶνε, μέγαλον άνδρα, παίρνει, για την αφοσίωση του αυτή, το χρίσμα της αληθινῆς μόρφωσης. Θέμα θαυμάσιο που δίνει αφορμή σὲ λόγους μαγευτικούς που τούς ξανακούσαμε από τότε πολύ συχνά !

Μὰ ὁ κ. Μπραντὲς ἐπέμεινε νὰ δείξει πὼς ξεχωρίζει τὴ λατρεία τῆς προσωπικότητας ἀπὸ κάθε πολιτικὸ σκοπὸ. Καθορίζει τὴ σημασία τοῦ θαυμασμοῦ του πρὸς τὸν Καίσαρα, ἀναφέροντας ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὸ γερμανὸ ἱστορικὸ Μόμσεν : «Ὅπως ὁ καλλιτέχνης μπορεῖ νὰ ζωγραφίσει τὸ κάθε τι μὰ ὄχι καὶ τὴν ὑψίστη ὠραιότητα, ἔτσι καὶ ὁ ἱστορικὸς βουβαίνεται, ὅταν, στὰ κάθε χίλια χρόνια μιὰ φορὰ, τοῦ φανερώνεται τὸ τέλειο... Χρὸς μας νὰ περιορισθοῦμε διαλαλώντας πὼς εἶναι εὐτυχισμένοι ὅσοι εἶδαν μὲ τὰ μάτια τους τὴν τελειότητα αὐτὴ καὶ προσπαθώντας νὰ μαντέψουμε τίς διαστάσεις τῆς ἀπ' τὴν αἰωνόβια ἀνταύγεια πὺ μένει πάντα στὰ ἔργα τῆς μεγάλης αὐτῆς φύσης. Εἶναι ὅμως ἀλήθεια πὼς τὰ ἔργα αὐτὰ φέρουν τὴ σφραγίδα τοῦ χρόνου.»

Καὶ ὁ κ. Μπραντὲς προσθέτει :

‘Ο Μόμσεν λοιπὸν δὲ βλέπει στὸν Καίσαρα τὸ ὄργανο ἐνὸς ἔργου πὺ ἔπρεπε νὰ γίνει. Βλέπει τὴν ἀξία του γιὰ τὴν ανθρωπότητα μέσα στὴν τελειότητα τῆς φύσης του, ἀπ' τὴν ὁποῖαν οἱ πράξεις του καὶ τὸ ἔργο τῆς ζωῆς του μιὰ μονάχα ἀνταύγεια μᾶς δίνουν.

‘Ετσι ἡ ανθρωπότητα πρέπει νὰ ἐπωφελεῖται ἀπ' τοὺς μεγάλους ανθρώπους τῆς γιὰ σκοποὺς ὠφελιμότητας. ‘Ο ρόλος τοῦ ατόμου στὴν κοινωνία δὲν εἶνε νὰ ἐπιβάλει τὴ θέλησή του, μὰ νὰ χρησιμεύει γιὰ παράδειγμα. Τὸ άτομο «μετέδωσε στὸ πλῆθος τὸ πῶς, μὲ τὸν τρόπο τὸ δικό του, σκέπτεται καὶ τὸ πὼς αἰσθάνεται». Στὸ δανὸ συγγραφέα ἡ ἰδέα τῆς μεγαλοφυΐας, εἶνε πάντα ἐνωμένη μὲ τὴν ἰδέα τῆς προόδου :

‘Ο μέγας ἄνθρωπος δὲν εἶναι ποτὲ ἡ σύνοψη τοῦ πολιτισμοῦ πὺ ὑπάρχει. Εἶναι ἡ πηγὴ καὶ ἡ ἀρχὴ ἐνὸς νέου πολιτισμοῦ.

Γιὰ νὰ εἶναι κανεὶς ἄδολα καὶ χωρὶς περιορισμοὺς δημοκράτης πρέπει νὰ συμμεριστεῖ τὴν πεποίθηση τοῦ Γαῖν καὶ τῶν περισσότερων συγχρόνων σας φίλελευθέρων. Μὰ σὰν βλέπει κανεὶς πὼς ἀπὸ τὰ πλῆθη δὲν πρόβαλε ποτὲ καμιὰ πρωτοβουλία, καμμιά ἰδέα, διστάζει νὰ ὀνομαστεῖ δημοκράτης. Αὐτὸ ὅμως δὲ σημαίνει πὼς εἶναι κανεὶς λιγώτερο ἀφροσιωμένος στὸν ἄγωνα γιὰ τὴν ἐλευθερία τῶν λαῶν καὶ τῶν ατόμων. Γι' αὐτὸ δὲν πᾶει νὰ πει πὼς εἶνε κανεὶς λιγώτερο ριζοσπάστης. Σὲ μιὰ περίσταση στὸν τόπο μου, στὴ

(') Georges Brandès : *Le Grand Homme*, ἀρχὴ καὶ τέλος τοῦ Πολιτισμοῦ. Διάλεξι πὺ ἔγινε στὴ Ρωσικὴ Σχολὴ τῶν Ἀνώτερων Σπουδῶν στὸ Παρίσι, τὸ Φλεβάρη τοῦ 1902, Παρίσι, P-V. Stock, 1903.

γιορτή του Συντάγματος, στὰ 1884, ἔλεγα τὰ λόγια τοῦτα πού τότε χτυποῦσαν ἄσχημα: «Δὲ θέλω νὰ ὑπηρετήσω τὴ δημοκρατία, γιατί δὲν εἶμαι δημοκράτης. Μὰ θὰ ἤθελα νὰ χρησιμοποιήσω τὴ δημοκρατία γιὰ τὸ καλὸ τοῦ λαοῦ.»

Ἐξετάζοντας πειὸ ὕστερα τὰ λόγια τοῦ Bentham «ἡ μεγαλύτερη εὐτυχία πού μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐπιτύχει γιὰ τὸ μεγαλύτερο ἀριθμὸ», ὁ κ. Μπραντὲς φτάνει στὸ συμπέρασμα πὼς τὰ λόγια αὐτὰ δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστα μὲ τὴ θεωρία του γιὰ τὸ μεγάλο ἄνθρωπο πού σέρνει μαζί του τὴ γενικὴ εὐτυχία καὶ ἀκμὴ.

Δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ἐπιμείνει κανεὶς περισσότερο γιὰ νὰ δείξει πόσον ὁ θανὸς συγγραφέας ἔμεινε πιστὸς, σ' ὅλη του τὴ ζωὴ, στὶς ἀρχὲς τῆς νιότης του. Στὸν ἀμετανόητο αὐτὸν ιδεολόγο, οἱ πολιτικὲς καὶ οἰκονομικὲς πραγματικότητες τῶν τελευταίων χρόνων δὲν εἶχαν καμιά ἐπίδραση.

Τὸ Φλεβάρη τοῦ 1912, τὴν ἑβδομηκονταετηρίδα τοῦ κ. Μπραντὲς, ἐγιναν στὴν Κοπεγχάγη ἑκτακτες γιορτὲς πρὸς τιμὴ του. Ὁ Βασιλεὺς ἔδωσε τότε στὸ μεγάλο κριτικὸ, «χρυσὸ μετάλλιο τῆς ἀξίας μὲ στέμμα.» Ἔτσι ἡ ἐπίσημη καθιέρωση ἦρθε νὰ δυναμώσει τὴν ἐκτίμηση τῶν διανοουμένων τάξεων. Κι αὐτὸ γιατί εἶχαν μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου κοπᾶσει ὅλες οἱ παλιὲς ἀντιφωνίες. Ἐκεῖνος πού μιὰ φορὰ ἦταν παραγνωρισμένος, παρουσιάστηκε σ' ὀλόκληρη τὴ Δανία, σὰν μιὰ μεγάλη ἐθνικὴ μορφή. Ἀκόμα κι ὅσοι χτὲς ἀκόμα τὸν πολεμοῦσαν ἐξοντωτικὰ ἀποκαλύφθηκαν μπροστὰ στὸ ταλέντο του κι ὁ συντηρητικὸς τύπος ἐνώνει τὰ παυνέματά του μὲ τοὺς διθύραμβους τῶν ριζοσπαστικῶν ἐφημερίδων.

Ὁ κ. Μπραντὲς μπορεῖ σήμερα νὰ ζήσει στὸν τόπο του μὲ τὸ χαμόγελο καὶ τὴ γαλήνη στὸ πρόσωπο. Στους φοιτητὲς πού μαζεύνονται γύρω του λέγει μὲ ἡρεμία λόγια φιλικὰ πού θυμίζουν πολὺ τίς εὐθυμες καὶ χαριτωμένες προσφωνήσεις τοῦ Ἀνατὼλ Φράνς. «Φυλάγεσθε ἀπ' τὸ οὐίσκυ! τοὺς ἔλεγε τελευταῖα, μὴν κάμνετε κατάχρηση στὸ κάπνισμα, φυλάγεσθε ἀπ' τὰ παιγνίδια! ἀποφεύγετε τὰ χρομόδια!» Μὰ ἀμέσως ἔπειτα πρόσθετε πὼς δὲν ἦταν δουλειά του νὰ διδάσκει ἠθικὴ καὶ γι' αὐτὸ συμπλήρωνε τίς συμβουλές του προτρέποντας τοὺς ἀκροατὲς του νὰ μὴ φυλάγουνται καθόλου ἀπ' τὸν Ἐρωτα χωρὶς ὅμως καὶ νὰ παραδίδονται στὴν παραλυσία.

Ὁ Ἐρωτας ἀναπτύσσει τὴ φαντασία καὶ κάμνει τὸ πνεῦμα παραγωγικόν. Ὁ Ἐρωτας μοιάζει μὲ Ἰσπανικὸ πανδοχεῖο. Δὲ βρῖσκει κανεὶς τίποτα ἄλλο ἀπὸ ἐκεῖνο πού ἔφερε μαζί του.

... Ἐνα ραντεβού ἐρωτικὸ δίνεται πάντα σὲ ὀρισμένη ὥρα καὶ σὲ προσδιωρισμένο μέρος. Μὰ ὁ καθένας ξέρει πὼς ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δυὸ περιμένει πάντα σὲ κάποια ἄλλη γωνιά τοῦ δρόμου.

Γι' αὐτὸ κάθε μάχη εἶναι μοιραῖο νὰ χαθεῖ. Μιὰ μάχη δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπὸ ἕνα ραντεβού μεγάλου ποτε, ὀρισμένο, στὸ διάβα τοῦ καιροῦ, σ' ἕνα μέρος προσδιωρισμένο ἀπὸ πρῶτα, ὅπου, σὺν σημάνει ἡ ὥρα ἡ ἀποφασιστικὴ, ἐρχονται ἄλλα στρατεύματα ἀπὸ κεῖνα πού εἶχαν διαταχθεῖ καὶ χτυποῦνται μὲ ἕναν ἐχτρὸ πού δὲν εἶναι κείνος πού περίμεναν. Κι αὐτὸ λέγεται παγκόσμια ἰστορία.

Γι' αὐτὸ ποτὲ μάχη δὲν κερδίστηκε, μὰ πάντα χάθηκε ἀπ' τὸ μέρος πού ἔκαμνε στραβὲς κινήσεις ἢ καὶ πού ἔφτανε πολὺ ἀργά... καὶ γιὰ τοῦτο ὁ ἀντίπαλος κηρυσσόταν νικητὴς καὶ διατηροῦσε τὸ ἔδαφος πού εἶχε καταλά-

βει. . . Κάτι παρόμοιο συμβαίνει και στον "Ερωτα." Ας σᾶς χρησιμέψει λοιπόν σάν σχολειὸ ἀκριβείας.

Οἱ εἰρηνικοὶ αὐτοὶ λόγοι διασκεδάζουνε τὰ θαλερὰ γερατειὰ τοῦ κ. Μπραντές. Κάποτε τοῦ συμβαίνει νὰ ἐπιστρέφει στὰ παλιὰ του. Ἔτσι, τελευταῖα, στοχάστηκε νὰ ξεφουρνίσει ξαφνικά, σὲνα αὐτοβιογραφικὸ εὐθυμογράφημα, ἓνα διάλογο μεταξὺ τοῦ Δὸν Κιχώτη καὶ τοῦ Χάμλετ.

Καὶ οἱ δύο ἥρωες ἐνσαρκιώνουν τὸ ἰδανικὸ πού ἐπιδίωξε ὁ συγγραφέας, σ' ὅλο του τὸ μακρινὸ στάδιο. Τοὺς ἀγῶνες του, τὶς ἀπογοητεύσεις του καὶ τὶς ἐλπίδες του τὶς ξαναβρίσκει στὸ πρόσωπο τοῦ χιμαιρικοῦ ἐραστῆ τῆς Γλυκερίας, καθὼς καὶ στὸν μελαγχολικὸν ὄνειροπόλο τοῦ Elsenaur. Νὰ κὶ ὁ μῦθος πού, φαντάζεται ὁ κ. Μπραντές : Ὁ ἱππότης τῆς ἐλεεινῆς μορφῆς ἐκεῖ πού, σέρνοντας ἀπ' τὸ χαλινὸ τὸν Ἀχαμνόοντα πού πάντα κούτσαινε, ἔτοιμαζότανε νὰ γυρίσει στὴ Βοιωτία, ἀφοῦ εἶχε διατρέξει τὸν κόσμον ὁλόκληρον, συναντᾷ στὴν ἄκρην τοῦ δρόμου τὸ μελαγχολικὸν πρίγκηπα τῆς Δανίας, τριγυρισμένο ἀπὸ περίλαμπρη συνοδεία ἱπποτῶν. Ἀφοῦ εἶπαν τὸν πόνο τους καὶ συνόψισαν τὶς διάφορες μεταλλαγὰς πού ἡ φαντασία τοῦ κόσμου ἐδῶ καὶ τρεῖς αἰῶνες τοὺς χάρισε, φεύγουν παρηγορημένοι κ' οἱ δύο, περπατώντας πλάϊ-πλάϊ «γιά νὰ χτίσουν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ μέλλοντος» στὸ μέρος ἀκριβῶς ἐκεῖνο πού εἶχε διαλέξει ὁ Δὸν Κιχώτης.

ΜΕΤΑΦΡ. Β. Ε. Π.

HENRI ALBERT